

Муродов Бахтиёржон Баходирович

*Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Академияси Дастлабки
тергов ва криминалистика кафедраси бошлиғи, ю.ф.д., профессор*

Хушвақтова Нодира Акрамовна

Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Академияси докторанти

АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ СОҲАСИДА СОДИР ЭТИЛАДИГАН ЖИНОЯТЛАРНИ ТЕРГОВ ҚИЛИШДА ЖАМОАТЧИЛИК БИЛАН ҲАМКОРЛИК

Муродов Бахтиёржон Баходирович

*Профессор, доктор юридических наук, начальник Кафедры
предварительного следствия и криминалистики, Академия МВД Республики
Узбекистан*

Хушвақтова Нодира Акрамовна

Докторант Академии МВД Республики Узбекиста

СОТРУДНИЧЕСТВО С ОБЩЕСТВЕННОСТЬЮ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В СФЕРЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Murodov Bakhtiyorjon

*Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan
Head of the Department of Preliminary Investigation and Criminalistics, Doctor of
Science, Professor*

Khushvaktova Nodira

*Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan
doctoral student*

COOPERATION WITH THE PUBLIC IN THE INVESTIGATION OF CRIMES IN THE SPHERE OF INFORMATION TECHNOLOGIES

Аннотация. Мақола жамиятимизда кундан-кунга тобора хавф туғдираётган ва ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар амалиёти учун нисбатан янги ҳисобланган ахборот технологиялари соҳасида содир этиладиган жиноятларни тергов қилиш масалаларига бағишланади. Мазкур мақолада бевосита шу турдаги жиноятларнинг ўсиш динамикаси ва бугунги кундаги статистикаси, тергов қилинаётган жиноятларнинг фош этилиш кўрсаткичлари қиёсий таҳлил қилинган. Ахборот технологиялари ёрдамида содир этилган жиноятларни тергов қилишда тергов органларининг жамоатчилик билан ҳамкорлик қилиш заруратлари ва

шартлари тўғрисида фикр юритилган. Шунингдек, ишни судга қадар юритишда тергов органлари ва жамоатчилик ҳамкорлигининг халқаро ҳуқуқий асослари ва аҳамияти тавсифланган. Муаллифлар томонидан бугунги кунда ахборот технологиялари соҳасида содир этиладиган жиноятларни тергов қилишда тергов амалиётида юзага келаётган муаммоли вазиятларга тўхталиб ўтилган. Жумладан, ахборот технологияларидан фойдаланиб, содир этилаётган жиноятларни фош этиш, тергов қилиш ва олдини олиш учун молиявий ташкилотлар, банклар, мобил операторлар, интернет провайдерлари ва тўлов тизимлари билан ўзаро ҳамкорликни йўлга қўйишнинг объектив зарурати борасида сўз боради. Шу билан бир қаторда, Марказий банк томонидан республикада ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар билан ҳамкорликни амалга ошириш учун ягона базани яратиш зарурати асослантирилади. Мақолада муаллифлар томонидан мазкур тоифадаги ишларни тергов қилишда мутахассис иштироки билан боғлиқ муаммолар борасида сўз юритилган ҳамда ушбу муаммоларни бартараф этишга оид бир қатор таклифлар илгари сурилган.

Таянч сўзлар: ахборот технологиялари, жиноят-процессуал муносабатлар, жамоатчилик, кибержиноят, фирибгарлик, ҳамкорлик.

Аннотация. Статья посвящена расследованию преступлений в сфере информационных технологий, которые становятся все более опасными в нашем обществе и являются относительно новыми для практики правоохранительных органов. В ней непосредственно анализируются динамика роста и текущая статистика преступлений совершенными с помощью информационных технологий, показатели раскрываемости расследуемых преступлений в этой сфере. Также в статье обсуждается необходимость и условия взаимодействия следственных органов с общественностью при расследовании преступлений совершенных с помощью информационных технологий. Авторами статьи рассматриваются проблемные ситуации в следственной практике при допросе преступлений связанные с информационными технологиями. В частности, на сегодняшний день существует объективная необходимость налаживания взаимодействия с финансовыми учреждениями, банками, операторами мобильной связи, интернет-провайдерами и платежными системами для выявления, расследования и предупреждения преступлений, совершенных с использованием информационных технологий. При этом обосновывается необходимость создания Центральным банком единой базы для взаимодействия с правоохранительными органами страны. Авторы статьи анализируют проблемы, связанные с привлечением специалистов к расследованию данной категории дел и вносят ряд предложений по решению этих вопросов.

Ключевые слова: информационные технологии, уголовно-процессуальные отношения, общественность, киберпреступность, мошенничество, сотрудничество.

Annotation. *The article is devoted to the investigation of crimes in the field of information technology, which are becoming more and more dangerous in our society and are relatively new to the practice of law enforcement agencies. This article directly analyzes the dynamics of growth and current statistics of crimes committed with the help of information technology, the indicators of detection of investigated crimes in this area. The article also substantiates the necessity and conditions for the interaction of investigating authorities with the public in the investigation of crimes committed with the help of information technology. In the article, the authors describe the international legal framework and the importance of cooperation between the investigative authorities and the public in pre-trial proceedings. In particular, today there is an objective need to establish cooperation with financial institutions, banks, mobile operators, Internet providers and payment systems to detect, investigate and prevent crimes committed using information technology. At the same time, the need for the Central Bank to create a single base for interaction with law enforcement agencies of the country is substantiated. The authors of the article analyze the problems associated with the involvement of specialists in the investigation of this category of cases and make a number of proposals to address these issues.*

Keywords: *information technology, criminal procedure relations, public, cybercrime, fraud, cooperation.*

КИРИШ

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёев 2022 йил 24 март куни биринчи Тошкент халқаро инвестиция форумининг очилиш маросимидаги нутқида: “Ўзбекистонни қонун ва адолат мустаҳкам қарор топган демократик мамлакатга айлантириш, мустақил ва кучли суд-ҳуқуқ тизимини шакллантириш – энг олий мақсадларимиздан бири сифатида кун тартибига қўйилди... Маълумки, ҳозирги замон бутун жаҳон иқтисодиёти рақамлаштириш жараёнига ўтаётган, “яшил” технологиялар ва инновацион тараққиёт ҳар қандай соҳа ва бизнес ривожини учун устувор аҳамият касб этаётган бир даврдир”, [1] дея таъкидлаб ўтди. Дарҳақиқат, шиддат билан ривожланиб бораётган бугунги кунда, мамлакатимиз тараққиёти учун хизмат қилаётган ахборот технологиялари ҳам тобора янгилиниб бормоқда.

Ҳақиқатан ҳам, сўнгги ўн йилликларда ахборот технологиялари давлат ва инсоният ҳаётининг барча жабҳаларида, жумладан, алоқа, давлат хизматларини кўрсатиш, банк ва молия тизими, соғлиқни сақлаш, таълим каби муҳим йўналишларига кириб келди. Табиийки, бу жиноятчиларни айнан шу соҳага жалб этди. Чунки бу турдаги жиноятларни узоқ масофадан туриб ҳам содир этиш ва шахснинг аниқланиш эҳтимоли камлиги уларнинг дунё қамровида йил сайин ўсишига сабаб бўлмоқда [2. Б. 100].

Бу эса ҳуқуқ-тартибот идоралари, жумладан, тергов органлари ходимларига нафақат юртимизнинг сарҳадлари, балки унинг кибермаконида ҳам жиноятларнинг олдини олиш, ахборот тармоқларида содир этилган жиноятларни эса тергов қилиш вазифасини юклайди.

Мазкур соҳада бугунги кунда кўплаб процессуалист ва криминалист олимлар тадқиқотлар олиб бормоқдалар. Сабаби – янги жиноят тури янгича тергов методикасини ва тергов ҳаракатларини ўтказишнинг янги тактикасини ишлаб чиқишни тақозо этмоқда.

Жумладан, хорижий олимлардан К. Браун [3. Б. 65], Дж. Льюис [4. Б. 12], Ф. Вилъямс [5], Б. Колин [6], Д. Шиндер [7], Д. Деннинг [8], МДХ давлатларидан эса, Е.А. Русскевич [9], Г.Р. Григорян [10], Е.А. Маркова [11] ва Н.В. Летёлкинлар [12] мазкур соҳада ўз тадқиқот ишларини олиб борганлар.

Юқорида номлари келтирилган олимлар ўз тадқиқот ишларида, асосан, ахборот технологиялари соҳасида содир этиладиган жиноятлар ва уларнинг ҳуқуқий тавсифига эътибор қаратишган бўлса, бизнинг тадқиқотимиз доирасида ахборот технологияларидан фойдаланиб, содир этиладиган жиноятларни тергов қилишда жамоатчилик билан ҳамкорлик масалаларига урғу берилади.

Материал ва методлар

Мақолада ахборот технологияларидан фойдаланиб, содир этиладиган жиноятларни ишни судга қадар юритиш босқичида аниқлаш, фош этиш ва олдини олишда жамиятда мавжуд куч ва имкониятлардан самарали фойдаланиш учун тергов органлари ва жамоатчилик ўртасида ҳамкорлик ришталарини янада такомиллаштириш масаласи тадқиқ этилган.

Тадқиқот давомида анализ, қиёсий-таҳлил, дедукция, мантиқий, статистик, тизимли ёндашув методларидан фойдаланилди.

Тадқиқот натижалари

Киберхужумлар борасида хавфсизликни таъминлаш бўйича халқаро Сймантес Сесуритй ташкилотининг маълумотларига кўра, ҳозир ҳар сонияда дунёдаги ҳар 12 нафар инсондан бири киберхужум қурбонига айланмоқда.

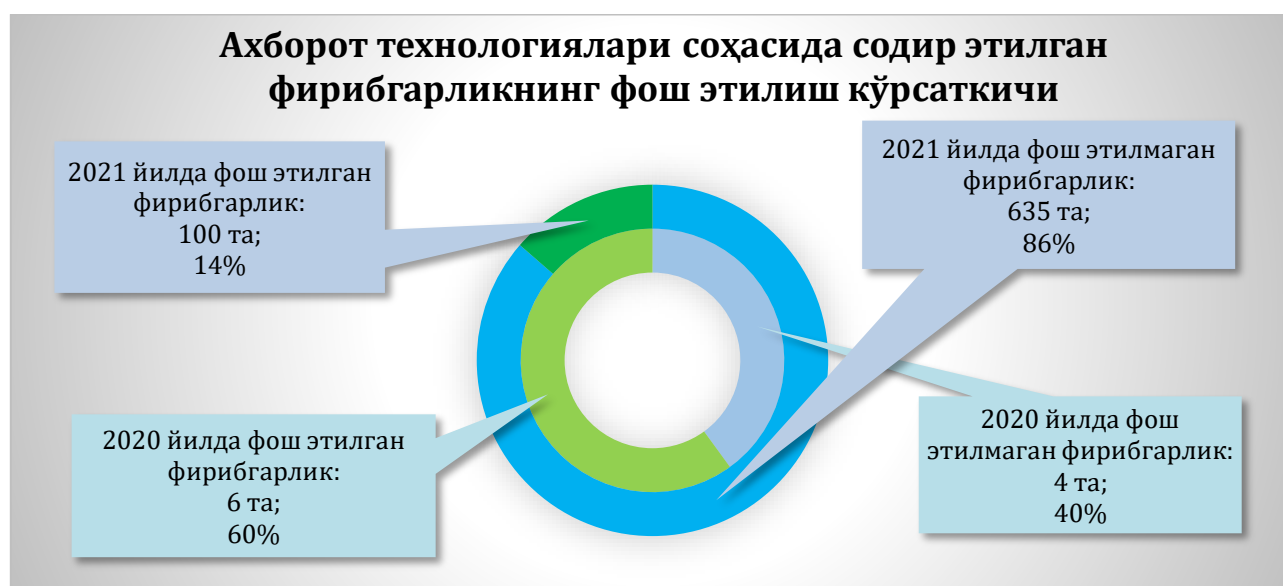
Ўзбекистонда ҳам сўнгги уч йилда кибержиноятлар 8,3 бараварга кўпайиб, умумий жиноятчиликнинг 5 фоизини ташкил этмоқда. Масалан, кибермаконда фирибгарлик билан боғлиқ жиноятлар 13 бараварга, ўғирлик 20, товламачилик, тухмат ва ҳақорат қилиш билан боғлиқ жиноятлар эса 4,9 бараварга ортган [13].

Биргина Тошкент шаҳрининг ўзида 2021 йил давомида Тошкент шаҳар ИИББ ҳузуридаги Тергов бошқармаси ва унинг қуйи тизимлари томонидан 735 та (2020 йилда 10 та) ҳолатда компьютер техникаси ва мобил алоқа воситаларидан фойдаланиб, содир этилган фирибгарлик, 1052 та (2020 йилда 24 та) ҳолатда шахсий ҳисоб рақамларни бошқариш дастурларига рухсатсиз кириб содир этилган ўғирлик жами 1787 та (2020 йилда 34 та) жиноятлар бўйича дастлабки тергов ҳаракатлари олиб борилган [14] (1-расм).

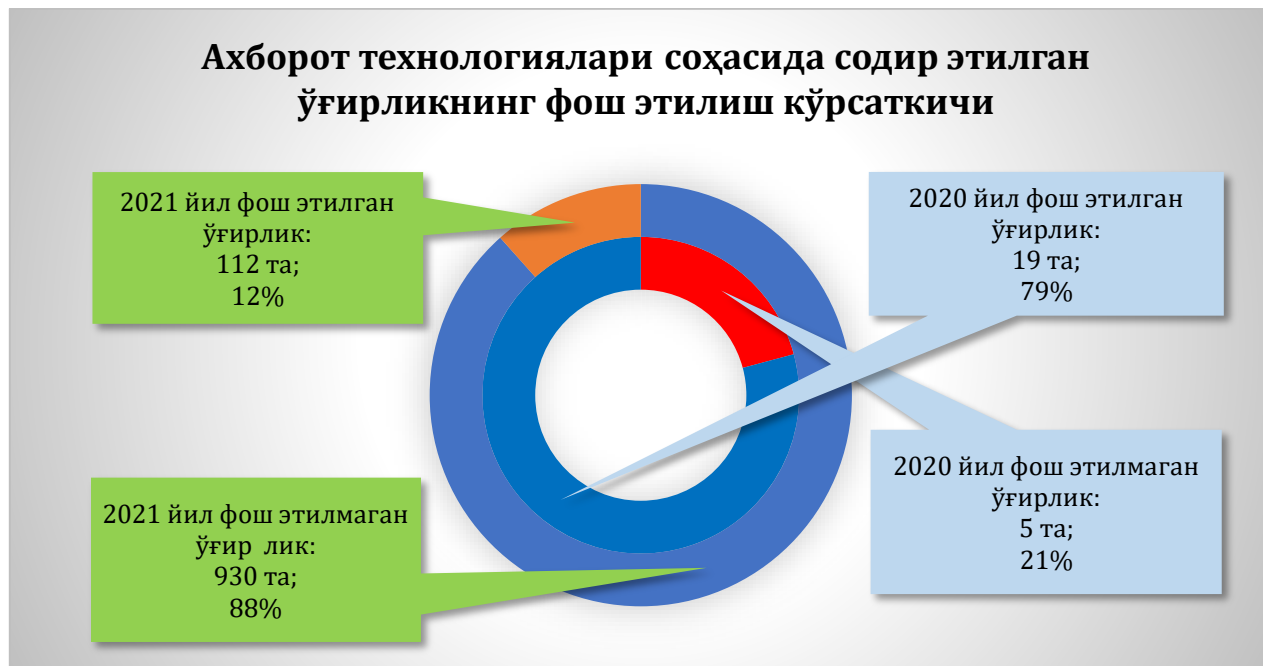

1-расм. Ахборот-технологиялари соҳасида содир этилган жиноятларнинг қиёсий таҳлили.

Бироқ 2021 йилда Тошкент шаҳрида ахборот технологиялари соҳасида содир этилган жами 635 та фирибгарлик ва 930 та ўғирлик (2020 йилда 4 та фирибгарлик ва 5 та ўғирлик) жиноятлари фош этилмаган (2-3-расмлар). Ушбу турдаги жиноятларнинг фош этилмаслиги натижасида жазо муқаррарлиги таъминланмаётганлиги ҳамда фуқароларга номаълум шахслар томонидан етказилган зарар қоплаб берилмасдан, уларнинг ҳақли эътирозларига сабаб бўлмоқда.

2-расм. Ахборот технологиялари соҳасида содир этилган фирибгарликнинг фош этилиш кўрсаткичи.

3-расм. Ахборот технологиялари соҳасида содир этилган ўғирликнинг фош этилиш кўрсаткичи.

Мазкур масалада, фикримизча, бир қатор жиҳатларга эътибор қаратишимиз лозим. Дунёнинг энг замонавий киберхавфсизлик тизимлари билан ҳимояланган мамлакат ҳисобланадиган Америка Қўшма Штатларининг Давлат котиби Майкл Помпеонинг қуйидаги сўзларини эсласак: “Кибержиноятчилар давлатлардаги қонун устуворлигини писанд қилмайди. Уларнинг дунё бўйлаб таҳдид уйғотаётганидан келиб чиқиб, барча ҳукуматларни кибержиноятчиларга қарши курашда ҳамкорлик қилишга, айбсиз фуқароларни биргаликда ҳимоя қилишга чақираман”.

Дарҳақиқат, халқаро ҳамжамият томонидан жиноятларни тергов қилишда жамоатчилик билан ва халқаро ҳамкорлик ўрнатиш масаласига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Жумладан, 2015 йил 12-19 апрель кунлари Доҳа шаҳрида ўтказилган Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг ўн учинчи Конгрессида жиноятчиликнинг олдини олиш ва одил судловни юритиш борасида жамоатчилик иштирокининг таъминланишига оид Доҳа декларацияси қабул қилинган.

Ҳар қандай мамлакатда ҳуқуқ-тартибот органларининг аҳоли билан мулоқоти, фуқаролик жамиятининг ижтимоий, ўзини-ўзи бошқариш органлари билан ҳамкорлиги, бир томондан, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг ўз фаолият (хизмат) вазифаларини самарали бажариш, ҳуқуқий тартиботни таъминлаш, жиноятларни муваффақиятли очиш ва бошқа функционал бурчларни бажаришга кўмаклашса, иккинчи томондан, фуқароларнинг ҳуқуқларини ҳимоялаш жамият тузилмаларининг манфаатларини таъминлашга хизмат қилади [15. Б. 134–135].

Кибержиноятларни тергов қилишда ҳамкорликни ўрнатиш заруратини келтириб чиқарувчи ўзига хос жиҳати шундаки, кибержиноятлар виртуал маконда содир этилади, яъни компьютер, мобил қурилмалар ёрдамида, Интернет ва бошқа алоқа, телекоммуникация тармоқларида амалга оширилади. Бу эса мазкур турдаги жиноятларнинг давлат ҳудуди чегараларидан четга чиқишига ва халқаро турдаги жиноятга айланишига олиб келди ҳамда ўз навбатида эса ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг муносиб жавоб бериши ва ўзаро ҳамкорликни ўрнатишга ундайди [16. Б. 883]. Шу сабабли тергов идоралари ахборот хавфсизлигини таъминлаш, кибержиноятларга қарши курашиш, ахборот технологиялари соҳасидаги жиноятлар ва уларни содир этган шахсларни аниқлаш борасида банклар, мобил операторлар, интернет провайдерлари ва бошқа ташкилотлар билан ҳуқуқий, ташкилий-бошқарув, техник чоралар ва халқаро ҳамкорликнинг самарадорлигини оширишини даврнинг ўзи тақозо этмоқда.

Тадқиқот натижалари таҳлили

Юқоридаги таҳлиллар ва хорижий давлатларнинг илғор тажрибаларини ўрганиш натижалари мамлакатимизда ҳам кибержиноятчиликка қарши курашишнинг самарали механизмларини шакллантириш зарурати юзага келганлигидан далолат бермоқда.

Бунинг учун тергов идоралари Ўзбекистон Республикаси тижорат банклари, шунингдек, пул ўтказмаларини амалга оширувчи ташкилотлар билан ахборот технологиялари соҳасидаги жиноятларга қарши курашишда, содир этилган жиноятларни фош этиш ва тергов қилишда ҳамкорликни кучайтириш ва амалиётга татбиқ этиши лозим.

Кибержиноятларни тергов қилиш жараёнида жамоатчилик иштирокининг яна бир шакли – мутахассис иштироки ҳисобланиб, ЖПКнинг 69-моддаси талабларидан келиб чиқадиган бўлсак, қуйидаги мақсадларда мутахассислар чақирилади:

- 1) тергов ва суд муҳокамасини ўтказишда далилларни топиш;
- 2) далилларни мустаҳкамлашда ёрдам бериш;
- 3) ҳимоячининг илтимосномасига кўра тушунтириш бериш;
- 4) илмий-техника воситаларини қўллаш.

Айнан ахборот технологияси соҳасида содир этилган жиноятлар юзасидан тергов ҳаракатларини ўтказишда мутахассис иштироки зарур ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2018 йил 24 августдаги “Далиллар мақбуллигига оид жиноят-процессуал қонуни нормаларини қўллашнинг айрим масалалари тўғрисида”ги 24-сонли қарорининг 9-банди “к” кичик бандига кўра, рақамли (электрон) ташувчи жисмлардаги маълумотлар мутахассис иштирокисиз олиб қўйилганлиги ёки кўздан кечирилганлиги далилларнинг номақбул деб топилишига асос бўлади.

Демак, тергов идоралари ахборот технологиялари соҳасидаги жиноятларни тергов қилишда бевосита мутахассис ёрдамидан фойдаланишига зарурат мавжуд бўлади.

Мутахассисларнинг тергов ҳаракатларини ўтказишда иштирок этишини ҳақли равишда тергов самарадорлигининг ажралмас шарти деб аташ мумкин. У нафақат иштирок этиши шарт бўлган, балки иштирок этиш имкони бўлган барча ҳолларда тергов ҳаракатларига жалб этилиши лозим [17. Б. 89].

Бугунги кунда амалиётимизда ахборот технологиялари соҳасида содир этилган жиноятлар бўйича ўтказилаётган тергов ҳаракатларида мутахассис иштирокини таъминлаш борасида ҳам бир қатор муаммолар мавжуд. Сабаби, мутахассис кимлиги, унга қўйиладиган талаблар, ва уни ишда иштирок этишга жалб қилиш тартиби етарли тарзда жиноят процессуал қонунчилигида ёритилмаган. Бу эса олимлар ва амалиётчилар ўртасида турли баҳс-мунозараларга сабаб бўлмоқда [18. Б. 60–61].

Жиноят процессига жалб қилинган мутахассислар компетенциясини аниқлаш борасида алоҳида тўхталиб ўтишни лозим деб топдик. Қиёс қилиш мумкин бўлса, шахмат пиёдаси муайян босқичга етганда фарзин бўлиб, ўз қиролини ҳимоя қилгандек, жиноят процесси тахтасида қадамма-қадам одимлаётган мутахассиснинг юқори даражага эришганлиги жиноят процессида ҳақиқатни ҳимоя қилишга, одилликни таъминлашга хизмат қилади. Чунки биргина сўз, биргина далил жиноят ишининг якуний қарорига таъсир этиши мумкин.

Касбий компетентлик эса мутахассис томонидан касбий фаолиятни амалга ошириш учун зарур бўлган билим, кўникма ва малакаларнинг эгалланиши ва уларнинг амалда юқори даражада қўллай олиниши ҳисобланади [19. Б. 4].

Шу билан биргаликда, мазкур тоифадаги жиноят ишлари юзасидан мутахассисларнинг билимларидан етарли даражада фойдаланмасликнинг асосий сабабларидан бири, бу мутахассисларнинг ихтисослиги, уларнинг фаолияти, қаерда хизмат олиб бориши ҳақидаги маълумотларнинг етишмаслиги деб ҳисоблаш мумкин. Унинг ечими сифатида бир гуруҳ олимлар терговчиларга хизматда фойдаланиш грифи орқали илмий-тадқиқот муассасалари, олий ўқув юртлари, ихтисослаштирилган муассасалар, жамоат бирлашмалари (маданий, тарихий, нумизматик ва бошқа)нинг манзили ва телефон рақамлари акс этган маълумотномалар [20. Б. 138] ёки реестрлар [21. Б. 126] яратишни таклиф этган. Бошқа муаллифлар эса, қачон қайси мутахассисни чақиришни аниқлаб берувчи дастур яратиш ғоясини илгари сурган.

Фикримизча, жамоатчиликни терговга қадар текширув ва тергов органлари билан боғлайдиган энг яхши йўл бу – бизга зарур бўлган мутахассислар фаолият олиб борадиган мутасадди ташкилотлар ва ИИБ ўртасида ўзаро ҳамкорликка оид меморандумлар тузиш. Мазкур меморандум асосида, ахборот технологиялари йўналишидаги корхона ташкилот ва

муассасалар тавсияномаси ва шахснинг ёзма розилиги орқали, тергов ҳаракатларида иштирок этиши мумкин бўлган мутахассислар, уларнинг шахсини ҳамда компетенциясини тасдиқловчи ҳужжатлар, иш стажы ва фаолияти, яшаш ва ишлаш манзилига, телефон рақамлари, электрон манзилига оид маълумотлар жамланган, ягона электрон базанинг яратилиши зарурдир. Мутахассис жиноят ишида иштирок этишга жалб этилганида, бевосита мазкур база орқали қайд этилиши, унинг раҳбарига ходими ҳақиқатда терговда иштирок этаётганлигини билишга, мутахассиснинг иш вақти учун тўлови сақланиб қолинишига ҳамда ИИО томонидан терговдаги иштироки учун пул тўланишига асос бўлиб хизмат қилади.

Бундай базанинг яратилиши бизга бир қатор афзалликлар беради:

Биринчидан, аввало, терговга қадар текширув ва тергов органлари ходимларининг вақти тежаллади.

Иккинчидан, жиноят ишларини юритиш сифати ва самарадорлиги ошади, чунки айнан иштироки талаб этилаётган мутахассисни қаердан қидириш ва кимни қидириш лозимлиги аниқланади.

Учинчидан, процессуал чиқимлар камаяди, чунки мутахассисни тергов юритилаётган бўлимга энг яқин ҳудуддан қидириш бошланади.

Тўртинчидан, мазкур ҳамкорлик мутасадди ташкилотлар ўртасидаги меморандум асосида тузилгач, сансалорликка йўл қўйилишининг олдини олади.

Ахборот технологиялари соҳасида жиноятларни тергов қилишда амалиётда учраётган, бевосита банк ва тўлов тизимлари билан боғлиқ бўлган бир нечта муаммоларни ҳам кўриб чиқсак.

Биринчидан, банк, тўлов ташкилотлари ва тўлов операторларига қўзғатилган жиноят иши юзасидан асослантирилган сўров хатлари тақдим этилганда (прокурор санкцияси билан), банк ва тўлов тизим операторлари томонидан сўров хатларига тўлиқ жавоб бермасдан, сўров хатларининг ижроси 10 кундан 15 кунгача таъминланганлиги, бу эса, ўз навбатида битта жиноят иши бўйича ноқонуний топилган маблағларни йўналтирилган манзилларини аниқлаш учун 2 ойдан 3 ойгача вақт талаб этаётганлиги сабабли ушбу турдаги жиноятларни иссиқ изидан фош этишда жиддий қийинчиликлар келтириб чиқармоқда.

Иккинчидан, банк пластик картаси ёки электрон пуллар ўтказмаси тўғрисидаги маълумотларни тақдим этишнинг марказлашган тизими мавжуд эмаслиги натижасида, битта жиноят иши бўйича пластик карталарнинг транзакцияларига оид маълумотларни прокурор санкцияси асосида олиш учун, турли банклар (Халқ банки, Агробанк, Инфинбанк, Ипак йўли банк), тўлов тизими операторлари (Uzcard, HUMO), тўлов ташкилотлари (Click, PayMe, Apelsin) каби 8-10 та идораларга сўров хати етказиб бериш ва уларнинг жавобларини кутиш зарурати туғилмоқда.

Мазкур муаммоларни бартараф этиш, шунингдек, тергов идораларининг жамоатчилик билан ҳамкорлигини янада такомиллаштириш мақсадида қуйидагиларни таклиф этамиз:

Биринчидан, тўлов тизими операторлари, тўлов ташкилотлари, тўлов агентлари ва субагентлари билан Ички ишлар вазирлиги ўртасида тўғридан-тўғри ахборот алмашинуви йўлга қўйилиши лозим.

Иккинчидан, Марказий банк томонидан банк пластик картасига оид маълумотларни ҳуқуқ-тартибот идоралари сўровига асосан тақдим этишнинг ягона автоматлаштирилган тизими шакллантирилиши мақсадга мувофиқ бўлади.

Учинчидан, йўқолган ва ўғирланган банк пластик карталари тўғрисида “SOS” хабар берувчи мобил илова ишлаб чиқиш ва улар тўғрисидаги ягона маълумотлар базасининг шакллантирилиши жиноятларни фош этиш учун бир қатор қулайликлар келтириб чиқаради.

Тўртинчидан, фош этилмаган жиноят ишлари юзасидан тергов давомида жиноятни содир этган номаълум шахсни аниқлашда жамоатчилик вакиллари, масалан, электрон валюта айрибошлаш билан шуғулланувчи фуқароларни жалб этиш.

Хулоса

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сонли Фармонида кўра тасдиқланган “2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси”да мамлакатимизда адолат ва қонун устуворлиги тамойилларини тараққиётнинг энг асосий ва зарур шартига айлантиришга бағишланган 2-устувор йўналишининг биринчи мақсади ҳам ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларига мулкӣ ҳуқуқларни муҳофаза қилиш мажбуриятини юклайди.

Хулоса ўрнида таъкидлашимиз лозимки, мавжуд таҳдидларни енгиш учун ҳаммамиз – ҳам ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар, ҳам фуқароларимиз бир ёқадан бош чиқариб, огоҳ бўлсак, ўз тақдиримизни Ватан тақдири билан боғлаб, бефарқликдан қочсак, Президентимиз белгиланган стратегия ва ислохотларни амалга оширишда жипслашиб, бир тану бир жон бўлсак, тинч ва осуда юртимиз равнақ топаверади.

Фикримизча, юқорида кўрсатилган таклифлар амалиётга тўлиқ татбиқ этилган тақдирда ушбу турдаги жиноятларни иссиқ изидан фош этишда ва олдини олишда ўз самарасини беради.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Mirzijoev Sh. Investorlar uchun qulay va zozibador sharoit yaratishga qaratilgan amaliy ishlarimizni yanada jadallashtiramiz [We will intensify our practical work aimed at creating favorable conditions for investors]. Available at: https://uza.uz/uz/posts/investorlar-uchun-qulay-va-jozibador-sharoit-yaratishga-qaratilgan-amaliy-ishlarimizni-yanada-jadallashtiramiz_357901?q=%2Fposts%2 (accessed 26.03.2022)

2. Zelenkina O.Ju. Osobennosti rassledovaniya prestupleniye v sfere kompyuternoy informatsii [Features of the investigation of crimes in the field of computer information] Sibirskie ugolovno-processual'nye i kriminalisticheskie chtenija, 2019, no.1. – PP. 92–100.

3. Brown C., Investigating and Prosecuting Cyber Crime: Forensic Dependencies and Barriers to Justice. International Journal of Cyber Criminology, 2015, no.9. – PP. 64–75.
4. Lewis J.A., Assessing the Risks of Cyber Terrorism, Cyber War and Other Cyber Threats. Center for Strategic and International Studies, 2012, No.1. – PP. 10–18.
5. Williams P., Organized Crime and Cybercrime: Synergies, Trends, and Responses Crime Research. Available at: <http://www.crime-research.org/library/Cybercrime.htm> (accessed 23.03.2022).
6. Collin B., The Future of CyberTerrorism: Where the Physical and Virtual Worlds Converge Crime Research. Available at: <http://www.crime-research.org/library/Cyberter.htm> (accessed 23.03.2022).
7. Shinder D.L., Tittel E. Scene of the Cybercrime: Computer Forensics Handbook BookReader. Available at: <http://bookre.org/reader?file=495251> (accessed 23.03.2022).
8. Denning D.E., Activism, Hacktivism, and Cyberterrorism: The Internet as a Tool for Influencing Foreign Policy Information Warfare Site. Available at: <http://www.iwar.org.uk/cyberterror/resources/denning.htm> (accessed 23.03.2022).
9. Russkevich E.A. Differenciacija otvetstvennosti za prestuplenija, sovershaemye s ispol'zovaniem informacionno-kommunikacionnyh tehnologij, i problemy ih kvalifikacii. Diss. dokt. jur.nauk [Differentiation of responsibility for crimes committed with the use of information and communication technologies and problems of their qualification dis.. cand. jurid] – Moskva, 2020. – P. 162.
10. Grigorjan G.R. Moshennichestvo v sfere komp'yuternoj informacii: problemy kriminalizacii, zakonodatel'noj reglamentacii i kvalifikacii. Diss. dokt. jur.nauk [Fraud in the field of computer information: problems of criminalization, legislative regulation and qualification dis.. cand. jurid] – Samara, 2021. – P. 243.
11. Markova E.A. Ugolovno-pravovaja harakteristika hishhenija, sovershaemogo s ispol'zovaniem jelektronnyh sredstv platezha. Diss. dokt. jur.nauk [Criminal-legal characteristics of theft committed using electronic means of payment dis.. cand. jurid] – Saint-Peterburg, 2022. – P. 251.
12. Letjolkina N.V. Ugolovno-pravovoe protivodejstvie prestuplenijam, sovershaemym s ispol'zovaniem informacionno-telekommunikacionnyh setej: vkljuchaja set' "Internet". Diss. dokt. jur.nauk [Criminal legal counteraction to crimes committed using information and telecommunication networks: including the Internet dis.. cand. jurid] – Nizhnij Novgorod, 2018. – P. 218.
13. Ichki ishlar vazirligi malumotnomasi.
14. Toshkent shahar IIBB huzuridagi Tergov boshqarmasi IIV malumotnomasi.
15. Latipov B.I. Huquqni muhofaza qiluvchi organlar va fuqarolik zhamijati institutlarining uzaro hamkorligini takomillashtirish Diss. dokt. jur.nauk [Improving the interaction between law enforcement agencies and civil society institutions dis... cand. jurid] – Tashkent, 2019. – P. 141.
16. Lantukh E.V., Ishigeev V.S., Gribunov O.P. Ispol'zovanie special'nyh znaniy pri rassledovanii komp'yuternyx prestuplenij [The use of special

knowledge in the investigation of computer crimes] *Vserossiiskii kriminologicheskii zhurnal* = Russian Journal of Criminology, 2020, vol. 14, No. 6, – PP. 882–890. DOI: 10.17150/2500-4255.2020.14(6). 882–890.

17. Konstantinov A.V. *Processual'nye i organizacionnye problemy uchastija specialista v ugovnom sudoproizvodstve na stadii predvaritel'nogo rassledovaniya* Diss. dokt. jur.nauk [Procedural and organizational problems of participation of a specialist in criminal proceedings at the stage of preliminary investigation dis.. cand. jurid] – Moskva, 2006. – P. 156.

18. Drozdenko A.O., Janin M.G. *Problema roli zakljuchenija specialista v ugovnom processe* [The problem of the role of the conclusion of a specialist in criminal proceedings] *Vestnik Cheljabinskogo gosudarstvennogo universiteta*, 2021. – No 6. – PP. 58–67.

19. Rahimov Z.T. *Pedagogik kompetentlik ta#lim zharajoni rivozhlanishining muxim omili sifatida* [Pedagogical competence as an important factor in the development of the educational process] *Zamonaviy ta#lim*, 2019. – No 7(80). – PP. 4–10.

20. Gus'kova A.V. *Funksiya perevodchika v ugovnom processe* Diss. dokt. jur.nauk [Function of an interpreter in criminal proceedings dis.. cand. jurid] – Nizhnij Novgorod, 2018. – P. 152.

21. Shuvalova M.A. *Uchastie psihologa i pedagoga v ugovnom sudoproizvodstve* Diss. dokt. jur.nauk [Participation of a psychologist and teacher in criminal proceedings dis.. cand. jurid] – Sankt-Peterburg, 2019. – P. 156.